

# De nieuwe Duits-Vlaamse toenadering na de Eerste Wereldoorlog. Een bijdrage tot de voorgeschiedenis van de kollaboratie. III\*

Wilfried DOLDERER

## III. Ontplooiing en verklaring

De in verschillende maatschappelijke kringen in Duitsland ontluikende belangstelling voor Vlaanderen had in de tweede helft van de jaren twintig de vorming van tal van Duits-Vlaamse groeperingen en verenigingen tot gevolg, waarvan meestal trouwens nauwelijks meer bekend is dan de naam. De man achter de schermen was weer Oszwald, die in een van zijn brieven uit die tijd mededeelde, dat er sedert het begin van 1927 in enkele Duitse steden — hij noemde Lübeck, Bremen, Hamburg, Keulen, Duisburg en Elberfeld — uit de vernieuwde belangstelling voor Vlaanderen „stille werkgroepen” waren ontstaan. De bedrijvigste van deze kringen, waarvan behalve Duitse Vlamingenvrienden uit de oorlogstijd ook activistische ballingen deel zullen uitgemaakt hebben, waren de groepen te Lübeck en Keulen. De leiding van die losse organisatie had Oszwald samen met enkele Berlijnse medewerkers in handen<sup>108</sup>. Uit deze half clandestiene kringen zijn wellicht in het voorjaar van 1927 de „Deutsch-Flämische Kulturgemeinschaft” en de „Deutsch-Niederländische Kulturgemeinschaft” ontstaan, waarvan sprake is in enkele bronnen uit die tijd<sup>109</sup>. Een samenvoeging van deze twee organisaties was misschien de

\* Zie ook *Wet. Tijdingen* XLVI (1987), pp. 211-223 en XLVII (1988), pp. 109-128.

108. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, NL Asmis, bundel 24, deel II, VII/16: Oszwald aan Asmis, Potsdam, 8.11.1927. In april 1927 schreef Conrad Borchling aan de Vlaamse letterkundige en arts Gustaaf Schamelhout, dat er in Duitsland nu weer veel sprake was van een heroprichting van de „Deutsch-Vlämische Gesellschaft”, die tussen 1917 en 1922 een kortstondig bestaan had gekend: „Ik ben een stellige tegenstander van dit projekt. De oude Duits-Vlaamse vereniging was een oorlogsprodukt en als dusdanig innerlijk onwaar: idealistische en commerciële belangen waren er verstrengeld, voor ons Nederduitsers in het Rijk kwam er weinig bij uit de bus. Voor een „Duits”-Vlaamse vereniging is volgens mij de tijd nog niet rijp; een Vlaams-Nederduitse belangengemeenschap zou iets heel anders zijn, maar zij zou elke commerciële bijbedoeling moeten uitsluiten, zich richten tot alle Vlamingen, niet alleen tot de activisten, en eerst en vooral persoonlijke betrekkingen scheppen tussen Vlaamse en Nederduitse dichters, letterkundigen en geleerden, waarop dan heel geleidelijk verdergaande bedoelingen zouden kunnen opgebouwd worden”. Archief en Museum van het Vlaamse Cultuurleven Antwerpen, B 7407 - B: Borchling aan Schamelhout, Hamburg, 18.4.1927.

109. Cf. Zentrales Staatsarchiv Potsdam 90 Be 8, nr. 37, blz. 36 - 37: Schönberg aan Beyerle, Köln, 8.6.1927; Bundesarchiv Koblenz, R 143, nr. 19: Wagner aan Kniebe, Berlin, 29.4.1927.

„Deutsche Arbeitsgemeinschaft für den niederländischen Kulturkreis”, die als „voortzetting van een reeds sedert lang bedreven werking” in het begin van 1928 werd gesticht. Voorzitter was Oszwald, als studentenvertegenwoordiger werd Hans Otto Wagner lid van het bestuur. De werkgemeenschap bezorgde de uitgave van twee Vlaanderen-nummers van het tijdschrift *Volk und Reich* in de loop van 1928<sup>110</sup>. Wagner zelf richtte omstreeks het midden van de jaren twintig te Berlijn een „Bund der Vlamenfreunde” op, die onder zijn leiding ten minste tot in het begin van de jaren dertig heeft bestaan en waarbij behalve Reusch, Fromme en Oszwald wellicht ook enkele oud-activisten waren betrokken zoals Godfried Rooms, Raf Verhulst en Antoon Ver Hees, zoon van het ex-lid van de Raad van Vlaanderen Emiel Ver Hees<sup>111</sup>.

Niet alleen Vlaanderen, maar het gehele Nederlandse cultuurgebied was het werkteerrein van de „Deutsch-Niederländische Vereinigung”, die in 1927 te Keulen boven de doopvont werd gehouden<sup>112</sup>. Initiatiefnemer en leidende figuur was advocaat Franz Schönberg, die gedurende de Eerste Wereldoorlog als medewerker van het militaire bezettingsbestuur in België kennis zou gemaakt hebben met de Vlaamse Beweging en daarna jarenlang een van de vertrouwensmannen van Oszwald is geweest. Tot Schönbergs Keulse vriendenkring, die wekelijks bij hem thuis vergaderde om de politieke ontwikkeling in Vlaanderen te bespreken, behoorden behalve Oskar Fleischmann ook Fritz Scheuermann, die tijdens de Tweede Wereldoorlog werkzaam was in het militaire bestuur in België, en de historicus Franz Petri<sup>113</sup>. De „Deutsch-Niederländische Vereinigung” gaf in 1927 en 1928 een maandblad uit met de titel *Deutsch-Niederländische Blätter*, waarvan trouwens slechts drie nummers verschenen en waarvoor onder meer ook de Alduitse Vlamingenvriend van het eerste uur Max Robert Gerstenhauer een bijdrage leverde over „Duitsers en Boeren in Zuidwest-Afrika”<sup>114</sup>. Op het einde van de jaren twintig speelde de vereniging de hoofdrol bij de oprichting van een Nederlands instituut aan de

110. 7. *Tätigkeitsbericht der Grenzlandstiftung der Vereine Deutscher Studenten* (= *Innere Beilage der Akademischen Blätter*). Marburg, September 1928, blz. 5: „Over de andere ondernemingen van de werkgemeenschap kan hier geen verslag uitgebracht worden”.

111. Mededeling van Friedrich Ludwig Wagner, Kaiserslautern, 26.8.1983; mededeling van Etienne Verhoeyen, Brussel, 19.9.1983. Over de werkzaamheid van de „Bund der Vlamenfreunde” is blijikbaar maar één enkel document uit het bezit van Friedrich Ludwig Wagner bewaard gebleven, een aankondiging van een voordracht van Hans Otto Wagner omtrent „indrukken op een reis door Vlaanderen en Frankrijk” te Berlijn op 21 september 1931, gedagtekend Berlijn, 16.9.1931. Cf. ook DE WILDE, *De nieuwe orde*, p. 7, waar als stichtingsjaar van de Bund der Vlamenfreunde in tegenstelling met de mededeling van Wagners broer 1930 wordt genoemd.

112. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 37, blz. 36 - 37: Schönberg aan Beyerle, Köln, 8.6.1927.

113. Rijksarchief in Noord-Brabant, 's Hertogenbosch, Collectie Buning, nr. 427: Peter Parasio aan Buning, Bomlitz, 8.10.1973.

114. R. P. OSZWALD, Robert Paul: *Deutsch-niederländische Symphonie*. Wolfshagen-Scharbeutz 1937, p. 233. Het eerste en het derde nummer van de *Deutsch-Niederländische Blätter* zijn bewaard in het Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 37, blz. 124 -132; blz. 142 - 150.

universiteit te Keulen als centrum voor de studie van taal- en letterkunde, geschiedenis en aardrijkskunde van Nederland, Vlaanderen en Zuid-Afrika, dat tenslotte in 1931 tot stand kwam <sup>115</sup>.

Gelegenheid tot ontmoetingen van Duitsers, Vlamingen en Nederlanders was er sinds 1927 regelmatig op congressen en seminaries in Duitsland. Op initiatief van Schönberg werd er in de lente van dat jaar een „Nederlandse week” georganiseerd te Keulen en te Bad Godesberg met als belangrijkste Vlaamse deelnemers de dichters Felix Timmermans, René de Clercq en Raf Verhulst. Buiten de voordrachten en officiële bijeenkomsten maakten gastheren en bezoekers uit Zuid-Afrika, Vlaanderen en Nederland afspraken over de beginnende van de toekomstige samenwerking: De Duitsers verbonden zich tot onvoorwaardelijke erkenning van de taalkundige en culturele zelfstandigheid van de Nederlanden, een wederzijdse toenadering werd wenselijk geacht, om de Nederlandse cultuurprestaties door bemiddeling van de Duitse wereldtaal internationaal te doen kennen, de Duitse werking zou zich richten op het geheel van de Nederlanden, de oprichting van afzonderlijke Duits-Vlaamse organisaties was daarom ongewenst — een beslissing, die wellicht aanleiding was tot de oprichting van de „Deutsch-Niederländische Vereinigung” en maanden later van de „Arbeitsgemeinschaft für den niederländischen Kulturkreis” <sup>116</sup>. Twee vertegenwoordigers van het AVHV namen kort daarna, met Pinksteren 1927, te Regensburg deel aan het congres van de „Deutsche Schutzbund”, een in 1920 gestichte organisatie die het lot van de Duitstalige minderheden in het buitenland behartigde <sup>117</sup>. Te Kleef kwamen eind april 1928 op initiatief van Oszwald enkele Duitsers, Vlamingen en Nederlanders voor een werkvergadering bijeen, waaraan van Duitse kant o.m. Schönberg en van Vlaams-Nederlandse o.m. Herman Vos, Pieter Geyl en de oud-activist Eggen van Terlaan deelnamen. Er werd een discussie gehouden over een voorstel van Schönberg, om met Duits geld door Vlaamse stromannen een Limburgse kolenmijn te kopen — wellicht bedoeld als een eerste stap, om de heerschappij van het Frans-Belgische kapitaal in het Kempense kolenbekken daadwerkelijk te fnuiken <sup>118</sup>.

Een jaar later, eind april 1929, was het jaarlijkse congres van het Politische Kolleg in Bad Honnef, waarop de situatie in het naburige westelijke buitenland van Nederland tot en met de Elzas op de agenda stond, ontmoetingspunt van

115. Bundesarchiv Koblenz, R 118, nr. 57, blz. 38 - 45: Verhandlungs-Niederschrift 3. Ordentliche Mitglieder-Versammlung der Deutsch-Niederländischen Vereinigung, Köln, 30. Juni 1929; R. P. OSZWALD, *Deutsch-niederländische Symphonie*, p. 238.

116. Zentrales Staatsarchiv Potsdam, 90 Be 8, nr. 37, blz. 36 -37: Schönberg aan Beyerle, Köln, 8.6.1927.

117. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn, NL Asmis, bundel 24, deel II, VII/16: Oszwald aan Asmis, 8.11.1927.

118. Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, Collectie Buning, nr. 611: Picard aan Buning, Gent, 2.1.1973.

Vlamingen, Groot-Nederlanders en hun Duitse sympathisanten uit alle gelegingen. Aanwezig waren van Duitse kant Oszwald, Steinacher van de Deutsche Arbeitsstelle, Wagner en Reusch van het VDSt, van Vlaams-Nederlandse kant priester Robrecht de Smet, AVHV-voorzitter Frans Wildiers met twee studentenvertegenwoordigers uit Gent en Leuven, de hoofdarchivaris van het koninklijke huissarchief in Den Haag, Japikse, die een voordracht hield over culturele betrekkingen tussen Duitsland en de Nederlanden, evenals vier Noordnederlandse leden van het Dietsch Studentenverbond<sup>119</sup>. Enkele van de deelnemers te Bad Honnef ontmoetten elkaar amper twee weken later opnieuw op het congres van de Deutsche Schutzbund van 14 tot 16 mei 1929 te Salzburg. Hier kwam Robrecht de Smet weer opdagen evenals de oud-activist Antoon Jacob en als vertegenwoordiger van het AVHV advocaat Jozef Vermeulen uit Gent. Voor de Duitstalige studenten nam Eumavia-voorzitter Maraite deel aan het congres. Uitgenodigd waren ook de Nederlander Karel Eduard Oudendijk als bestuurslid van het Algemeen Nederlands Verbond en een Nederlandse vertegenwoordiger van het Dietsch Studentenverbond. Van Duitse kant waren Reusch en Steinacher te Salzburg aanwezig<sup>120</sup>.

Deze opsomming, die nog met een hele reeks Duits-Vlaams-Nederlandse ontmoetingen uit het volgende decennium zou kunnen aangevuld worden, geeft een indrukwekkend beeld van de intensiteit van de wederzijdse betrekkingen in de jaren na 1926. Wellicht nooit tevoren was de belangstelling voor elkaar aan weerszijden zo groot, waren de contacten zo uitgebreid en hecht geweest. Dit was niet het geval geweest gedurende de Eerste Wereldoorlog, toen de Duits-Vlaamse samenwerking alle vriendschapsbetuigingen ten spijt overschaduwde door de Duitse bezetting van België, zeker niet in de tijd omstreeks de eeuwwisseling en misschien ook niet in de jaren veertig van de 19de eeuw, toen een romantisch geïnspireerde wederzijdse genegenheid hoogtij vierde. Dit was te danken aan het feit, dat nu, in de periode na 1926, twee hinderpalen waren verdwenen, die in het verleden een Duits-Vlaamse toenadering hadden belemmerd. Er was eerst en vooral een wijziging gekomen in de internationale rol van Duitsland en in de Vlaamse visie op dit land ten gevolge van de politieke omstandigheden. De Duitse overwinning op Frankrijk in 1871 was in Vlaanderen weliswaar aanleiding geweest tot opluchting, maar meteen ook tot een zekere achterdocht tegenover het Pruisische expansionisme, dat wellicht

119. Bundesarchiv Koblenz, R 118, nr. 33, blz. 18 - 19: Bericht über die Honnefer Tagung des Politischen Kollegs, 28.4. - 1.5.1929; blz. 26 - 29: Bericht über die rheinische Tagung des Politischen Kollegs zu Honnef am Rhein; nr. 52, blz. 50: De Smet aan Reusch, Meersen, 7.5.1929; blz. 51: Reusch aan Frans Wildiers, Berlin, 7.5.1929; blz. 61 - 65: Reusch aan Steinacher, 6.5.1929; nr. 57, blz. 56: Reusch aan van Soest, Berlin, 10.5.1929.

120. Bundesarchiv Koblenz, R 118, nr. 52, blz. 7 - 12: Bericht über die Teilnahme der niederländischen Gäste an der 10. Jahrestagung des Deutschen Schutzbundes zu Salzburg 1929, Berlin, 22./28.5.1929; blz. 25-27: Reusch aan Rudolf Zesch (Deutscher Schutzbund), 14.4.1929; blz. 32-33: Reusch aan de Koninck, 10.5.1929.

niet in dezelfde mate als bedreiging werd aanvoeld als het Franse gevaar, maar toch weinig sympathie inboezemde. Dit wantrouwen kwam overduidelijk tot uiting in de striemende protesten van de flaminganten tegen de al te lompe en doorzichtige liefdesverklaring van de Alduitsers. Nu, na de Duitse nederlaag in 1928, was voor de Vlaamse nationalisten de bedreiging vanuit het zegevierende Frankrijk onverminderd en misschien klemmender dan tevoren, terwijl het verzwakte Duitsland naar buiten niet meer overkwam als een imperialistische mogendheid, maar zelf als slachtoffer van het Frans imperialisme zou kunnen fungeren als een mogelijke bondgenoot.

Ook aan Duitse kant was een hinderpaal weggefallen, doordat men hier nu een realistischer kijk had op de Vlaamse situatie dan vroeger. De jonge studentengeneratie had geen boodschap aan de romantisch-nationalistische denkbeelden van haar voorgangers en erkende onvoorwaardelijk de zelfstandigheid van Vlamingen en Nederlanders als eigen Germaanse naties. Daarmee was aan Vlaamse kant een mogelijke vrees voor Duitse aanhechtingsbedoelingen als ondergrondse motivatie van de toenaderingspoging op voorhand tot bedaren gebracht. In oktober 1932 stond het nog eens zwart op wit in het verbondsblad van het VDSt: „Om alle misverstanden te voorkomen ...: Van een aanhechting van de Nederlanden bij een Derde Duitse Rijk kan geen sprake zijn. Dit zou niet alleen een misdaad zijn tegen het Nederlandse volk, maar ook tegen de staatsidee van de jonge Duitse generatie. Wij willen een nieuw Duits rijk bouwen, geen Pangermaans. De Nederlanders zijn geen Duitse stam meer”<sup>121</sup>.

Een uiting van een vernieuwde, vergeleken met het Alduitse Vlaanderenbeeld, moderne visie was ook de intense belangstelling voor het sociaal-economische aspect van het Vlaams vraagstuk, die in de late jaren twintig in bepaalde kringen van Duitse Vlamingenvrienden leefde. In de geschriften van Reusch, Wagner en Oszwald kwam de Vlaamse kwestie nagenoeg over als een klassevraagstuk. Uiteraard lag deze zienswijze in het verlengde van eigen Duitse belangen. De groeiende sociaal-economische macht van de Vlamingen werd toegejuicht, omdat ze een kans leek te bieden om het Frans-Belgische verbond te kraken.

Uit het op het eerste gezicht wat merkwaardig aandoende plan om met Duits geld een Kempense kolenmijn te kopen, blijkt dat men in zekere kringen in die jaren althans de bedoeling koesterde, van buitenuit in te grijpen in dit ontvoogdingsproces met de hoop op een economische heroriëntering van Vlaanderen in Duitse zin. De „modernisering” van het Duitse Vlaanderen-beeld weerspiegelde de modernisering van het flamingantisme van taal- tot politieke beweging. Van de twee tradities, die van meet af aan de Duits-Vlaamse betrekkingen bepaalden, de romantisch-taalculturele en de reaalpolitieke, had de

121. H. ALTONA, *Die Niederlande und wir*, in: *Akademische Blätter*, jg. 47, nr. 7, oktober 1932, pp. 195-198 ; hier p. 198.

laatste het in de tijd na 1926 duidelijk gehaald op de eerste.

In de Vlaamsvriendelijke Duitse opinie van de late jaren twintig tekenden zich twee groeperingen af: de conservatieve studentenkringen van het VDSt met hun vertakkingen in verschillende nationalistische milieus en met Oszwald als kopstuk en de Nederduitser.

De Alduitsers, die — zoals we gezien hebben — hun liefde voor Vlaanderen ook weer bovenhaalden, waren daartegenover nauwelijks van belang: Zij hadden alleen maar contact met enkele activistische ballingen in Duitsland, niet echter met relevante groepen in Vlaanderen of Nederland zelf. De Duits-Vlaams-Nederlandse werkgemeenschappen die in deze jaren van de grond kwamen, de „Arbeitsgemeinschaft für den niederländischen Kulturkreis”, de „Bund der Vlamenfreunde”, de „Deutsch-Niederländische Vereinigung”, de Berlijnse Nederduits-Vlaamse kring, speelden de rol van ontmoetingsplaatsen die een samenwerking tussen Vlamingvrienden en oud-activisten uit verschillende maatschappelijke kringen en generaties mogelijk maakten. De achtergrond van dit Duits-Vlaamse scenario vormden de organisaties, die algemeen begaan waren met de cultuurpropaganda en de Duitse irredenta in het buitenland: „Deutsche Arbeitsstelle”, de „Deutsche Schutzbund” en de „Verein für das Deutschtum im Ausland”.

Van de twee vleugels van de Vlaamsvriendelijke opinie vertegenwoordigden de Nederduitser nog het meest de romantisch-taalculturele traditie van de Duits-Vlaamse betrekkingen. De sympathie voor Vlaanderen leefde hier in een groep schrijvers en letterkundigen uit de oudere, omstreeks 1880 geboren generatie, van wie enkelen, zoals Fromme en Borchling, reeds voor de Eerste Wereldoorlog ofwel als gevolg ervan belangstelling hadden voor de Vlaamse kwestie en die nu voornamelijk in verbinding stonden met oud-activisten in Duitsland en de Nederlanden. De wortels van de naoorlogse belangstelling voor Vlaanderen waren de contacten die tijdens de bezetting van België tussen Platduitse verenigingen en flaminganten gegroeid waren, en die periode was dan ook nog steeds het referentiepunt bij uitstek voor de na de oorlog gangbare opvattingen omtrent de Nederduits-Vlaamse relatie. De stelling, dat de Vlaamse Beweging een inspiratiebron was voor de Platduitse en dat omgekeerd het Nederduitse cultuurgebied een uitmuntende functie had als brug tussen Duitsland en de Nederlanden, valt te herleiden tot de propagandaliteratuur van gedurende de oorlog. Sindsdien was de Platduitse visie op Vlaanderen amper geëvolueerd. Dit blijkt ook uit het feit, dat zij in tegenstelling met de duidelijk Grootnederlands gerichte opvattingen binnen het VDSt nauwelijks uitsteeg boven de traditionele „Kleinvlaamse” oriëntering, die tot 1918 schering en inslag was geweest.

Anders dan de literair getinte genegenheid van de kleine groep Nederduitser voor een stamverwante cultuur was de belangstelling in nationalistische studentenkringen voor Vlaanderen van meet af aan duidelijk politiek gericht. In de actie van het VDSt in het westelijke buitenland, die behalve Nederland en Bel-

gië ook Luxemburg, de Elzas en Zwitserland bestreek, kan men twee verschillende aspecten onderscheiden: enerzijds de werking naar Duitstalige bevolkingen toe, die vatbaar geacht werden voor inpalming of aanhechting bij een toekomstig Derde Rijk, aan de andere kant de „cultuurpropaganda” in niet-Duitse, maar potentieel Duitsvriendelijke kringen. Beide aspecten ontmoetten elkaar op het terrein van de universiteit te Leuven. Hier vloeiden de contacten met de Eumavia voort uit een specifieke bekommernis om de Duitse irredenta in België, terwijl de betrekkingen met het KVHV kaderden in een algemeen beleid van internationale samenwerking met de Vlaamse Beweging.

De Duitse situatie in het naoorlogse Europa was trouwens niet alleen het vertrekpunt voor de werking die gericht was op Duitstalige minderheden. Zij kwam als motivatie ook te pas bij de cultuurpropaganda in Vlaams-nationale en Nederlandse kringen. Dit bleek, wanneer Wagner de situatie in Frans-Vlaanderen vereenzelvigde met die in de Elzas, wanneer in publikaties uit het VDSt de Grootnederlandse beweging werd beschreven als tegenhanger van de Grootduitse of algemeen de antibelgische strijd van de Vlaams-nationale studenten werd vergeleken met de oppositie van de nationalistische Duitse studentenkringen tegen het „systeem van Weimar”. De grondslag van de naoorlogse samenwerking met het Vlaams-nationalisme was in de Duitse visie de ervaring van de nederlaag van 1918 en het tegen Duitsland gerichte Frans-Belgische beleid van de jaren daarna, dat zijn hoogtepunt bereikte met de bezetting van het Roergebied. Aan de Vlaamse beweging was in die optiek de rol toebedeeld van hefboom om het Frans-Belgische verbond te ontworpen en om bij te dragen tot een omkering van de door Versailles gevestigde machtsverhoudingen in Europa. De belangstelling van het VDSt voor de Vlaamse kwestie lag in die zin in het verlengde van de Flamenpolitiek, waarmee als een van verschillende opties ook al de bedoeling was gepaard gegaan, om door een versterking van en een bondgenootschap met de Vlaamse Beweging een Duitsvriendelijke koers van het naoorlogs België te waarborgen.

De samenwerking tussen het VDSt en Vlaamse studentenkringen gedurende de late jaren twintig effende meteen de weg voor het beleid van stelselmatige beïnvloeding van het Vlaams-nationalisme van officiële Duitse zijde in de tijd na 1933. Zo werden de studieuitwisselingen, waarmee het VDSt in 1929 van wal was gestoken, onder het mom van de DeVlag en verwante instellingen voortgezet door de nationaal-socialistische staat met de bedoeling, bij te dragen tot de destabilisering van België<sup>122</sup>. Dat trouwens reeds vóór 1933 bij de uitreiking van studiebeurzen aan Vlamingen niet in de eerste plaats gedacht werd aan culturele uitwisseling of Europese verstandhouding tussen intellectuelen, maar aan concrete politieke doeleinden, blijkt uit het feit, dat de kandidaten in Vlaanderen werden geselecteerd naar het criterium van hun „betrouwbaarheid”, d.w.z., van hun antibelgisch radikalisme en hun Duits-

122. H. DE WILDE, *De nieuwe orde*, pp. 16-17.

gezindheid, en van de mogelijke invloed, die ze konden uitoefenen op hun respectievelijke Vlaamse omgeving.

De belangstelling van het VDSt voor de Vlaamse kwestie kaderde van meet af aan in een ruimere belangstelling voor het geheel van de Nederlanden. Deze Grootnederlandse visie was een nieuw verschijnsel in de geschiedenis van de Duits-Vlaamse betrekkingen. Voordien had vooral Vlaanderen in de kijker gestaan in belanghebbende Duitse kringen, d.w.z. tot en met gedurende de Eerste Wereldoorlog, toen uit de in de Flamenpolitiek geïnteresseerde Duitse opinie enkel Franz Fromme ook contacten onderhield met de Grootnederlandse groep rond de „Dietsche Stemmen”. De toenadering van het VDSt tot Hollandse studentenkringen in de naoorlogse periode en de sterke klemtoon die er in de van het verbond uitgaande publikaties werd gelegd op de eenheid van de Nederlanden, weerspiegelden ongetwijfeld de Grootnederlandse oriëntering van de radicale vleugel van het Vlaams-nationalisme in die jaren en de invloed die van daar uitging naar Vlaamsvriendelijke Duitse kringen. Maar evenzeer speelden daarbij eigen Duitse belangen een rol.

In het perspectief van de verdediging tegen een vermeende bedreiging vanuit Frankrijk, dat de invalshoek vormde voor de toenadering tot het Vlaams-nationalisme, achtten de Duitse waarnemers een hechte aaneensluiting van Vlaanderen en Nederland wenselijk om de antifranse barrière te versterken. Zij stonden bijgevolg de radicale oplossing voor, namelijk de staatkundige eenmaking van Vlaanderen en Nederland, en hadden daarmee zagezegd het herstel van de geopolitieke situatie van 1815 in Noordwest-Europa op het oog. De Grootnederlandse oriëntering van een gedeelte van de Vlaamse Beweging bood voor hen bovendien de kans, om via de contacten met flamingantische groepen ook conservatieve kringen in Noord-Nederland te beïnvloeden in Duitsvriendelijke zin en deze te betrekken bij een anti-franse belangengemeenschap. Dat deze visie in het VDSt zuiver tactisch bedoeld was en men ze liet vallen, zodra het Franse gevaar was vervaagd, werd duidelijk gedurende de Tweede Wereldoorlog. Toen reisde Oszwald in mei of juni 1940 naar Den Haag, om daar een bezoek te brengen aan enkele oud-activisten om hun diets te maken, dat de tijd van de Grootnederlandse beweging was afgelopen. Vanaf nu moesten de Vlamingen zich volgens hem uitsluitend naar Duitsland oriënteren in plaats van naar Nederland<sup>123</sup>.

Er is in het voor deze studie beschikbare bronnenmateriaal geen aanwijzing ervoor te vinden, dat er vóór 1933 reeds noemenswaardige bindingen bestonden tussen Vlaamsvriendelijke groepen in het Duitse openbaar leven, met name het VDSt, en officiële instellingen, laat staan, dat de regering van de Republiek van Weimar al het initiatief tot een voortzetting van de Flamenpolitik zou ge-

123. Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch, Collectie Buning, nr. 560: Picard aan Buning, Gent, 28.2.1972; nr. 706: Picard aan Buning, Gent, 15.10.1974.

nomen hebben. Dat wil nog niet zeggen, dat zulke bindingen in die tijd helemaal niet bestonden. Een onderzoek van de archieven van het ministerie van Binnenlandse Zaken in het Zentrale Staatsarchiv te Potsdam of van Buitenlandse Zaken te Bonn, dat echter buiten het bestek van deze studie valt, zou daaromtrent uitsluitsel kunnen geven. Maar het feit, dat er in het beschikbare materiaal duidelijke aanwijzingen ontbreken, maakt een inwerking van officiële kant op de Duits-Vlaamse betrekkingen in de late jaren twintig niet zeer waarschijnlijk: Hadden Oszwald, Wagner of Reusch weet gehad van regeringssteun aan hun aktie in Vlaanderen, dan zouden ze daar in hun correspondentie wellicht gewag van gemaakt hebben.

Enige betrokkenheid van officiële instellingen bij de „cultuurpropaganda” in Vlaanderen zou bovendien in strijd geweest zijn met de algemene buitenlandse politiek. Die was onder het bewind van minister van Buitenlandse Zaken Stresemann sinds 1923/24 afgestemd op verstandhouding met de westelijke buurlanden en deze lijn strookte nauwelijks met een destabiliseringsbeleid t.o.v. België. De toenadering tot Vlaamse en Nederlandse kringen is dan ook uitgegaan van allesbehalve regeringsvriendelijke nationalistische kringen ter rechterzijde in Duitsland, die principieel kritisch stonden tegenover de republiek van Weimar. In de eerste jaren na de oorlog had het nieuwe bewind het weliswaar op een bondgenootschap gegooid met deze rechtse groeperingen om binnenlandse en buitenlandse bedreigingen het hoofd te bieden. Zo had het sociaaldemocratisch geleide Pruisische ministerie van Buitenlandse Zaken in 1925 de antirepublikein Steinacher belast met de opbouw van de „Deutsche Arbeitsstelle” als tegen het Franse beleid gerichte propagandacentrale. Steinachers rol in de actie van het VDSt zou als enige aanwijzing voor een betrokkenheid van officiële instanties kunnen doorgaan, maar vond misschien plaats buiten het weten om van zijn geldschietters in de Pruisische regering. Omdat de context van de Flamenpolitiek, de internationale tegenstellingen uit de oorlog, in de jaren daarna min of meer ongewijzigd bleef, deed zich in Duitsland de belangstelling voor Vlaanderen ook nog gelden in dezelfde mate en om gelijkaardige redenen als tussen 1915 en 1918, maar zij was nu verschoven van het officiële vlak naar niet-gouvernementele acteurs, die wat men zou kunnen noemen een „parallele buitenlandse politiek” voerden.

Hoe valt het te verklaren, dat deze belangstelling na een breuk van enkele jaren omstreeks 1925/26 blijkbaar onverwacht weer van de grond kwam, en terzelfdertijd in verschillende maatschappelijke groepen? Hoe kwam het, dat de contacten met Vlaamse kringen, die onder de oorlog waren gegroeid, niet bleven voortduren over het einde van de Duitse bezetting heen, maar voor een tijd afbraken? De plots opnieuw oploeiende belangstelling voor Vlaanderen omstreeks het midden van de jaren twintig was wellicht een gevolg van de stabilisering van de republiek van Weimar evenals van een zekere dooi in de internationale betrekkingen, twee ontwikkelingen, die men op dit tijdstip kan constateren. De economische en politiek crisis in Duitsland had in de tijd on-

middellijk na de oorlog een onoverkoombaar beletsel gevormd voor een nieuwe toenadering tot flamingantische kringen. De ongebreidelde devaluatie van de Duitse munt tot 1923 maakte reizen in het buitenland nagenoeg onmogelijk<sup>124</sup>. Bovendien ontbrak in de eerste jaren na de oorlog in Duitsland zelf de maatschappelijke basis voor een vernieuwing van de betrekkingen met de Vlaamse Beweging. De nationalistische krachten van rechte signatuur die daarvoor bij voorkeur in aanmerking kwamen, hadden in die tijd andere katten te geselen. Hun politieke aandacht ging uitsluitend uit naar de beveiliging van de Duitse grenzen en de bestrijding van de revolutie in het binnenland. Ook in Vlaanderen zal onmiddellijk na de bezetting, zelfs in kringen van het ontluikende Vlaams-nationalisme, het politieke klimaat niet bepaald gunstig geweest zijn voor een nieuwe samenwerking met Duitsland.

Daarin kwam er verandering, naarmate omstreeks het midden van de jaren twintig de internationale isolering van Duitsland werd verzacht, wat ook transnationale contacten op niet-officieel vlak vergemakkelijkte. In 1925 kwam er een einde aan de bezetting van het Roergebied, in hetzelfde jaar erkende Duitsland in het verdrag van Locarno voorgoed de door Versailles vastgelegde westelijke grenzen — een feit, dat anderzijds de nationalistische oppositie pas zal aangespoord hebben tot een nog intensere belangstelling voor de Duitse irredenta in het Westen. In 1926 werd de noordelijke zone van het bezette Rijnland rond Keulen en Aken ontruimd, waardoor de in de Vlaamse kwestie geïnteresseerde groepen — het VDSt was in die jaren in de bezette gewesten verboden — in het aan België palende gebied meer politieke armslag kregen. Het is wellicht geen toeval, dat nauwelijks enkele maanden later in Keulen de „Deutsch-Niederländische Vereinigung” werd gesticht. Ook van Vlaamse kant waren in de tweede helft van de jaren twintig de voorwaarden voor een nieuwe toenadering tot Duitsland verbeterd. De in de eerste naoorlogse periode opgelopen tegenslagen en ontgoochelde verwachtingen hadden de antibelgische radikalisering van een gedeelte van de Vlaamse Beweging in de hand gewerkt en er zodoende voor gezorgd, dat de Duitse voorstellen tot samenwerking in goede aarde vielen. De inzinking in de Duits-Vlaamse betrekkingen onmiddellijk na 1918 betekende dus niet, dat in Duitsland de belangstelling voor de Vlaamse kwestie volledig was uitgedoofd. Zij smeulde bij een kleine groep mensen nog onder de as, maar kon pas weer oplaaien, nadat de algemene voorwaarden voor een hervatting van de actie in Vlaanderen waren verbeterd en met de opkomst van een nieuwe generatie Vlamingenvrienden in Duitsland zelf de maatschappelijke basis daarvoor was verbreed.

Het valt moeilijk te achterhalen, welke rol de oud-activisten in dit proces hebben gespeeld. Na 1918 had zich een groep Vlaamse ballingen, o.a. Raf Verhulst, Leo Delfos, Godfried Rooms, Emiel Ver Hees, Frans Bogaerts, Marcel

124. FR. FROMME, *Begegnungen mit Vlamen*, pp. 28-29.

Breyne, om maar enkele en beter bekende namen te noemen, zich blijvend in Duitsland gevestigd. Over hun politieke activiteiten zijn we echter, omdat de bronnen te schaars zijn, nauwelijks ingelicht. Het activisme was na verloop van tien jaren een hoofdstuk uit het jongste verleden dat voor de vernieuwing van de Duits-Vlaamse betrekkingen in die tijd minder een praktische, dan wel een belangrijke ideologische functie had. Het vormde zogezegd het historische referentiekader, een model, dat geschikt was om de stelling van een positieve rol van Duitsland voor de ontwikkeling van de Vlaamse Beweging te staven en een Duitsvriendelijke traditie in Vlaanderen te legitimeren. Dit blijkt heel duidelijk uit de geschriften van Oszwald, die „politiek bewustzijn” in de Vlaamse Beweging vereenzelvigde met een antibelgische oriëntering en er prat op ging, dat de samenwerking met de bezetter in het flamigantisme de doorbraak zou gebracht hebben naar een ruimere nationale ontvoogdingsbeweging.

In het Duitse perspectief was, naar we gezien hebben, de nieuwe toenadering tot het Vlaams-nationalisme met de bedoeling een antifranse barrière te scheppen, functioneel een voortzetting van de Flamenpolitiek. Dat deze toenadering gedeeltelijk slaagde, was echter niet in de eerste plaats te wijten aan de nawerking van het activisme, maar wel aan de actuele binnenlandse situatie in België. De antibelgische radikaliserings van een gedeelte van de Vlaamse Beweging, die de grondslag vormde van het partieel succes van de Duitse omhelzingspogingen en van buitenuit amper op gang kon gebracht worden, was een gevolg van het feit, dat het officiële België meer dan tien jaar lang geen of slechts halfslachtige oplossingen bood voor dringende Vlaamse eisen en zodoende een frustratie in de hand werkte, waarop Duitse „Vlamingenvrienden” handig konden inspelen. Er kan dus geen rechtstreeks verband gelegd worden tussen het activisme en wat later de kollaboratie zou worden.

Wel bestaat er zulk een verband met de in nieuwe politieke omstandigheden gegroeide Duits-Vlaamse contacten sedert de tweede helft van de jaren twintig, niet alleen omdat zij ertoe bijdroegen, in kringen van het Vlaams-nationalisme algemeen een Duitsvriendelijk klimaat te scheppen, en omdat heel wat van de aan weerszijden betrokken acteurs gedurende de tweede bezetting van België belangrijke functies hebben bekleed, maar vooral omwille van een specifieke ideologische invloed die er van meet af aan bij te pas kwam. Het feit dat de toenadering uitging van de rechterzijde in Duitsland, die reeds in de jaren twintig antiparlementaire en antirepublikeinse denkbeelden koesterde, heeft er ongetwijfeld in belangrijke mate toe bijgedragen, dat tal van Vlaams-nationalisten de Duitse ontwikkeling na 1933 niet zonder sympathie bekeken. De „fascisering” van de Duits-Vlaamse betrekkingen, die haar hoogtepunt bereikte in de jaren dertig, toen bijvoorbeeld Oszwald de stelling van de Duits-Vlaamse belangengemeenschap nieuw interpreteerde in de zin van de nationaal-socialistische rassenideologie, liep vooruit op het avontuur van 1940-44. Inzover is het verhaal van de Duits-Vlaamse toenadering in de late jaren twintig een hoofdstuk uit de voorgeschiedenis van de kollaboratie.

Mittelstrasse 46  
D 5300 Bonn